

**CÂTEVA CONSIDERAȚII PE MARGINEA
LUCRĂRII LUI RADU-FLORIAN BRUJA,
*EXTREMA DREAPTĂ ÎN BUCOVINA***

MARIAN OLARU

Lucrarea istoricului sucevean Radu-Florian Bruja, *Extrema dreaptă în Bucovina*, apărută la Editura „Cetatea de Scaun”, din Târgoviște, în anul 2012, vine să întregască seria lucrărilor științifice publicate în România și în străinătate despre fenomenul politic al extremismului din secolul al XX-lea. Aceasta este rezultatul unei însemnate documentări care a fost făcută de autor timp de șase ani în bibliotecile și arhivele din România, precum și la Arhiva de Stat din Regiunea Cernăuți. Lucrarea este prefațată de prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu, care apreciază cantitatea impresionantă de informații inedite și faptul că autorul a folosit pentru documentare și publicațiile de dreapta apărute în Bucovina acelei perioade, precum și „memorialistica legionară, cele mai multe volume scrise de bucovineni apărând în exil și fiind prea puțin cunoscute în țară”¹.

În cronicile de întâmpinare, lucrarea istoricului sucevean a fost primită foarte bine, fiind considerată una dintre cele mai consistente lucrări care tratează problemele ce se referă la perioada interbelică. Despre această perioadă, cu referire la problematica socio-politică, s-a mai scris, dar erau puține informațiile noi aduse din izvoarele provinciei și din diverse biblioteci sau arhive bucureștene. Ca urmare, lucrarea lui Radu-Florian Bruja se impune prin cantitatea importantă de informații inedite aduse în câmpul istoriografic.

¹ Radu-Florian Bruja, *Extrema dreaptă în Bucovina*, Târgoviște, Editura „Cetatea de Scaun”, 2012, p. 7.

În *Argument*, autorul mărturisește că regretă alegerea făcută, fapt justificat, poate, prin prisma eforturilor depuse și a vastității materialului documentar pe care a trebuit să îl parcurgă. Altfel, lucrarea pe care a realizat-o impune, de la prima vedere, prin dimensiune, 439 de pagini de format mare. Parcurgând-o, ești surprins de stilul cursiv de abordare, de discursul fundamentat pe analiză și capacitatea de sinteză a variatelor informații din diverse izvoare istorice. Tematica abordată este repartizată în zece capitole: *Situația Bucovinei în perioada interbelică*; *Mișcarea naționalistă studențească din Bucovina (1919–1938)*; *Originea, înființarea și organizarea Ligii Apărării Național-Creștine în Bucovina (1929–1934)*; *Primii ani ai Mișcării Legionare în Bucovina (1927–1933)*; *Reorganizarea Mișcării Legionare și activitatea Partidului Total pentru Țară (1935–1937)*; *Partidul Național Creștin de la înființare la guvernarea Goga (1935–1938)*; *Extrema dreaptă în anii regimului autoritar carlist (1938–1940)*; *Bucovina în vremea Statului Național Legionar (1940–1941)*; *Rebeliunea legionară și sfârșitul Legiunii ca forță politică (1941–1948)*. Lucrarea este însoțită de *Concluzii*, *Bibliografie* și *Anexe*.

În prezenta abordare nu ne propunem o analiză exhaustivă a lucrării lui Radu-Florian Bruja și nici detalierea vreunui dintre subiectele abordate în capitolele lucrării, ci doar prezentarea câtorva puncte de vedere care, credem noi, ar putea schimba câteva dintre premisele lucrării indicate.

Așa cum preciza și autorul, subiectul nu este unul facil și, din perspectiva abordărilor din istoriografia română și străină, cu multe chestiuni controversate. Așa cum arăta Oskar Jászi, în lucrarea *Dissolution of the Habsburg Monarchy*, apărută la Ohio, în anul 1926, Imperiul Austro-Ungar și-a aflat sfârșitul din cauza numeroșilor factori centrifugi care au prevalat în fața celor centripeti. Între aceștia, redeşptarea națională a popoarelor din cadrul dublei monarhii a fost un factor definitoriu. Românii din mica provincie Bucovina, afiliați mișcării generale a națiunilor din imperiu, nu au făcut excepție, proiectul politic și național „pandacic” fiind în concurență cu cele ale ucrainenilor (rutenilor), polonezilor, germanilor și chiar cu cel al evreilor bucovineni. Criza Imperiului Austro-Ungar i-a preocupat pe toți liderii marcanți ai acelei perioade și, desigur, pe cei ai românilor. Nu au fost puțini cei care au conturat, înainte de Primul Război Mondial, o posibilă ieșire din această situație a Austriei. Îi amintim aici doar pe principele Franz Ferdinand și pe Aurel Popovici, pentru proiectele lor de reformare a statului austriac, tot mai mult afectat de multiplele crize ale epocii. Bine cunoscute sunt și temele privitoare la incapacitatea imperialilor de a ține sub control presiunile politice naționale din imperiu, complicatul mecanism politic și instituțional care funcționa cu mari deficiențe ce afectau Parlamentul și guvernele din Viena și Budapesta, birocratismul excesiv al administrației imperiale, abuzurile și corupția funcționarilor de la centru și din provincii, funcționarea largă a principiului „protektion-ului” pentru înalta aristocrație etc. Toate acestea sunt chestiuni des

invocate în istoriografiile naționale din statele care au succedat dublei monarhii și nu numai.

Presa vremii din Bucovina (de expresie germană, ucraineană și română) este plină de cazuri numeroase de conflicte politice și naționale la care reprezentanții autorităților locale și centrale sunt parte, direct sau prin intermediari. Amintim aici criza prelungită din sânul societății bucovinene din anii 1900–1918, fragmentarea mișcărilor politice naționale (mai ales cea a românilor), cu concursul interesat al autorităților, în multe cazuri cu sprijinul direct al guvernatorilor Bucovinei (de la Pace, la Bourguignon și Bleyleben) și apariția „pactiștilor” români, izolarea politică a lui Iancu Flondor și susținerea conflictului dintre „naționali”, conservatori și „democrații” români (Freisinnige Vereinigung), odată cu apariția lui Aurel cavaler de Onciul. Nu puține sunt procesele de presă și cazurile de „confiscare”² sistematică a publicațiilor aflate în opoziție cu guvernul. La acestea se adaugă folosirea instituțiilor statului în determinarea listelor candidaților din campaniile electorale, procesele numeroase intentate românilor pentru portul Tricolorului, numeroasele nedreptăți înfăptuite în administrarea Fondului Religionar Ortodox al Bucovinei și în Consiliul Școlar al Țării, starea de revoltă din decanatele Bucovinei, din anii 1905–1906, ca urmare a politicii imperialilor în Bucovina și chiar amestecul acestora în desemnarea succesorului mitropolitului Bucovinei (în persoana lui Manastyrski) și toate acestea se făceau în condițiile în care Bucovina, provincia de pe poziția penultimă, ca ritm de dezvoltare economică din Monarhia Austro–Ungară, se afla într-o dinamică a modernizării care opunea lumea urbană a provinciei lumii rurale, aceasta din urmă aflată într-o „cronică subdezvoltare”³.

Numeroase sunt și articole de presă și consemnările autorităților vremii, în documente oficiale, în privința raporturilor tensionate din provincie pe motive

² Markus Winkler, *Legea presei și cenzura în Monarhia Habsburgică și în România. Studiu de caz: Bucovina*, în vol. Andrei Corbea-Hoișe, Ion Lihaciu, Markus Winkler (editori), *Prolegomene la un dicționar al presei de limbă germană din Bucovina (1848–1940)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, p. 81: „Confiscări efectuate conform legii presei au avut loc adesea înainte de Primul Război Mondial în Bucovina. Deși cenzura preventivă a fost temperată progresiv în Monarhia Habsburgică, publicațiile conținând articole antimonarhiste și naționaliste erau confiscate imediat de autorități. Se exercita astfel o formă de cenzură retroactivă, întrucât ziarele deja tipărite trebuiau depuse conform paragrafului 17 al *Legii presei*, din 1863, «imediat odată cu începutul distribuirii sau al expedierii [...] la autoritățile însărcinate cu siguranța localității de proveniență»”. Despre fenomenul prezentat în perioada interbelică se scrie la p. 85: „Autoritățile cenzurii erau în general sensibile la articolele critice în care se lua atitudine împotriva faptului că solicitările și plângerile către autorități trebuiau formulate numai în limba română. [...] După 1919 autoritățile au început să se manifeste ferm împotriva simbolurilor și a limbilor minorităților, dacă prin aceasta se pune în discuție noua ordine politică”. Sigur, prin aceste două citate nu putem clarifica chestiunea cenzurii înainte și după 1918 în Bucovina dar, din punct de vedere formal, există cel puțin câteva similitudini ce pot fi aprofundate în studii pe care îl cităm.

³ Radu-Florian Bruja, *op. cit.*, p. 9.

economice, determinate de preponderența evreilor bucovineni în aparatul administrativ al provinciei, în barouri și judecătoria, la căile ferate, în activitatea medicală și farmaceutică, în afacerile legate de activitatea productivă, de natura atelierelor meșteșugărești, a diverselor firme de producție industrială (de valorificare a materiei prime din provincie), în activitatea bancară și comercială (I. E. Torouțiu) și în afacerile cu lemn de pe proprietățile Fondului Religionar Ortodox. De asemenea, tema propinațiilor⁴ și a consumului ridicat de alcool în rândurile bucovinenilor, alături de cămătărie au fost, decenii la rând, subiecte de presă și de activitate pentru societățile cultural-naționale ale românilor și ucrainenilor și, în acest context, principalii „vinovați” erau desemnați a fi unii dintre evrei și reprezentanții autorităților provinciale și locale, acuzate de diverse ilegalități și de corupție. De asemenea, trebuie să mai reținem că populația de origine română și ucraineană locuia, în imensa ei majoritate, în mediul rural, dominat de o economie preponderent agrară și avea o evidentă tendință „inerțial-conservatoare” și „identitar-națională”. Orașele erau dominate de germanofoni – cu o economie în curs de modernizare –, în care evreii dominau, fapt care explică, parțial, „importul” sau dezvoltarea ideilor antisemite și xenofobe. Spunem parțial, pentru că nu putem determina prin reducționism social faptul că antisemitismul și xenofobia au rezultat/au proliferat din contrapunerea sau ciocnirea acestor două „lumi”: cea urbană și cea rurală din Bucovina.

Nu mai puțin relevantă este și situația bucovinenilor și a Bucovinei în timpul Primului Război Mondial⁵ – amintim în treacăt activitatea comandantului de jandarmi Fischer și deportarea unora dintre români și ucraineni în lagăre din interiorul imperiului. Cu toate acestea este greu de explicat faptul cum autorul lucrării afirmă: „Austriecii au intenționat transformarea provinciei într-un model de conviețuire interetnică și interconfesională, în care deosebirile naționale să fie estompate. În schimb, datorită aportului de civilizație din lumea austro-germană, atmosfera era deplin tolerantă, într-o provincie a cărei multiculturalitate și multilingvism erau prilej de mândrie pentru acvila bicefală. Primul Război Mondial a rupt această ambianță, dând naștere unor tendințe centrifuge, contrare”⁶ (sic !). Supunem atenției acest pasaj pentru că acesta constituie premisa sau factorul de referință de la care autorul pleacă în dezvoltarea demersului istoriografic. E adevărat că Radu-Florian Bruja scrie că „austriecii au intenționat”, dar analiza nu ne spune dacă au și reușit cu această intenție. Ori, din enumerarea de mai sus,

⁴ Propinație înseamnă cârciumă.

⁵ Ion Agrișoaei, *Unirea Bucovinei*, în vol. *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independență la Marea Unire (1978–1918)*, coord. acad. Gheorghe Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 499. „În timpul războiului, Bucovina a avut multe de îndurat, ca urmare a repetatelor operații militare desfășurate pe teritoriul său, a ocupației rusești din unele zone, a numeroaselor încorporări etc. Mii de tineri români au fost înrolați în armata austriacă. Adesea, românii erau priviți ca spioni și trădători; preoți, învățători și chiar simpli săteni au fost ridicați de la vetrele lor și trimiși în lagăre de concentrare”.

⁶ Radu-Florian Bruja, *op. cit.*, p. 9.

rezultă că nu Primul Război Mondial a rupt „această ambianță” și că ea fusese „ruptă” cu mult înainte, preț de două, trei decenii măcar (amintim aici procesul „arboresenilor”, supravegherea atentă a intelectualilor și a boierilor români din Bucovina în timpul Războiului ruso-româno-turc din 1877–1878).

Pe de altă parte, din perspectivă logică, Radu-Florian Bruja folosește comparația pentru a pune față în față situația din Bucovina, țară de Coronă, parte componentă a unei monarhii (re)constituită prin Ausgleich-ul din 1867 și aceeași provincie aflată în componența Regatului României, stat național și centralizat. Acest raționament este făcut la modul global, cum că, înainte de 1918, a existat o societate multiethnică, multiculturală și tolerantă și, deodată, după acest an, ea a devenit altceva! Acum, în funcție de formația și informația istoricului care compară aceste situații, nu pot exista decât două abordări posibile. Abordarea aceasta globală și idealizantă, fără pătrunderea în fundamentele analitice, întemeiată pe izvoare de arhivă pentru perioada studiată, face din Bucovina, din perioada austriacă, un veritabil Eden. Aceasta ar arăta că România și românii bucovineni au „păcătuit” fundamental pentru că au făcut unirea din 1918. Teza aceasta o întâlnim în memoriile multora dintre nemulțumiții de după 1918, în arsenalul propagandistic al Cominternului și în câteva lucrări mai recente care scriu despre „românizarea” și „barbarizarea” Bucovinei. Cea de a doua posibilitate ar fi să punem în paralel situațiile de analizat cu indicatorii cantitativi și calitativi, folosind instrumente de cunoaștere adecvate pentru a obține o imagine apropiată de realitățile vremii. O astfel de abordare lipsește până acum. Aceasta ar însemna redescoperirea unei „lumi” a Bucovinei interbelice, cu plusurile și cu minusurile ei⁷.

Unii dintre autorii care se referă la situația Bucovinei de dinaintea Primului Război Mondial determină cu aproximație sau în mod subiectiv starea de toleranță din Bucovina, având la bază accesul diferențiat la izvoarele istorice, percepția diferită asupra realităților Dublei Monarhii, memoria selectivă a celor care au scris despre acea perioadă și transferul implicit de modele culturale din trecut spre contemporaneitate, compromisul din 1909 (Ausgleich) fiind dat ca exemplu pentru starea de bine politic instaurată în provincie, ca rezultat al politicii imperialilor⁸.

⁷ Studiul lui Radu Grigorovici *Trei lumi paralele* (publicat în „Analele Bucovinei”, anul III, nr. 1, 1996, p. 81–109) poate fi un îndemn de aplicare a metodelor respective la perioada interbelică și la realizarea unor comparații pe baze științifice între Bucovina Habsburgică și cea „posthabsburgică”.

⁸ „Din punct de vedere politic, anexarea Bucovinei a dus la diminuarea drastică a puterii politice deținute până atunci de elementul românesc din Bucovina și la trecerea acestei puteri în mâinile elementului etnic german sau polonez (în perioada în care Bucovina a fost alipită la Galiția). Viața politică a Bucovinei merită o mențiune cu totul specială, datorită faptului că ea s-a desfășurat într-un spirit de adevărat civism și toleranță reciprocă a etniilor, fapt neîntâlnit în toată Europa. Ca și în întreg Imperiul Austriac, viața politică bucovineană s-a bazat pe acel deosebit de dificil de realizat în practică «Ausgleich» (tradus aproximativ „compromis”) dintre diversele etnii componente ale imperiului. De aceea, Bucovina a constituit o adevărată oază de viață politică civilizată, în comparație

Ori, tocmai acest „compromis” n-a apucat să își arate roadele și el pune în evidență gradul ridicat de fragilizare a raporturilor interetnice din Bucovina, atunci nemulțumindu-i mai pe toți. Românii, ca și ucrainenii, erau nemulțumiți pentru că nu primiseră numărul așteptat de mandate în Dietă și germanii erau nemulțumiți pentru că fuseseră uniți cu evreii într-un cadastru național, pe care nu l-au dorit.

Declanșarea Primului Război Mondial a fost privită de mulți dintre participanți, la momentul de start al acestui conflict, ca o șansă de împlinire a „dezideratelor” diverselor naționalisme din imperiu, inclusiv a visului creșterii Imperiului Austriac pe seama Rusiei Țariste⁹ și a teritoriilor românești de la Dunăre și Marea Neagră. Însă, pe măsură ce conflictul se prelungea și sacrificiile erau tot mai mari, mai ales pentru oamenii de rând, „propaganda” oficială nu mai era suficientă pentru explicarea și susținerea războiului de către populație. Se înmulțesc „detractorii” și „delatorii” și primii dintre cei enumerați erau căutați peste tot de organele de represiune din provincie. Unii dintre locuitori, urmăriți îndeaproape de autorități, sunt arestați, judecați formal sau nu și câteva sute executați. Pentru mai multă siguranță, alții sunt trimiși de oamenii lui Fischer în lagărele din interiorul imperiului¹⁰.

Privilegiații Imperiului sau aceia a căror soartă depindea de ordinea ritualică, militară sau economică a acelei vremi simt că lumea este în schimbare și, odată cu ea, și soarta lor. Atunci, trădarea și delațiunea erau la ordinea zilei. Au intrat rușii în Bucovina, unii dintre cei ce au slujit austriecilor au fost arestați, au revenit austrieicii, cei ce au fost numiți în funcții sau au colaborat cu rușii au fost arestați etc. Membrii Legiunii românești, înființată cu mari eforturi de către primarii localităților, cu oameni recrutați sub presiunea generalului Fischer și la

cu regiunile înconjurătoare, politica de «Ausgleich» conducând la supraviețuirea imperiului până în 1918”. Cf. Florin Pintescu, http://rocsir.goldenideashome.com/archiv/2000_1/1FlorinPintescu.htm.

⁹ În anul 1917, deputații ucrainenii din Parlamentul vienez doreau încorporarea Bucovinei, a Galiției Orientale și a Rusiei Subcarpatice într-o provincie ce trebuia să se numească Carpatorusia, supusă Casei de Habsburg. Existau și păreri care susțineau ca întreaga Moldovă să fie cuprinsă în această provincie, pentru că ar fi aparținut principatului de Halici. La Brest Litovsk, în cadrul tratatelor de pace, delegații Radei au cerut cuprinderea Bucovinei, alături de Galiția și Carpatorusia, în Ucraina de Vest. În acest context, trebuie să reamintim că împăratul Carol I, prin manifestul *Către popoarele mele credincioase*, propunea federalizarea imperiului, fără însă a recunoaște în vreun fel și drepturile românilor din Austria. Cf. Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 499.

¹⁰ După 140 de ani stăpânire și în condițiile în care se mândreau cu „Homo Bucovinensis”, nefiind sigure de loialitatea populației autohtone din Bucovina, autoritățile imperiale au înființat un sistem represiv de amploare – informatori, jandarmi, curți marțiale și lagăre – care a funcționat încă din septembrie 1914. În lagărele de la Thalerhof, Mostar, Arad și Doboi au fost internați peste 30 000 de bucovineni. Mulți dintre aceștia au murit din cauza tratamentului la care au fost supuși și a bolilor. Poate că azi, după odioasele măceluri la care a fost supusă populația Europei și a lumii în cele două războaie mondiale și după ce, în unele zone, deportarea, exilarea și internarea în lagăre a fost făcută cu milioane și milioane de oameni, cifra bucovinenilor internați ar putea părea mică. Pentru înțelegerea exactă a fenomenului, ea ar trebui raportată, însă, la cei aproximativ 800 000 locuitori cât avea ducatul, conform recensământului austriac din 1910.

inițiativa lui Aurel Onciul, au fost urmăriți de ruși până aproape de Mestecăniș. Mulți dintre ei au fost prinși și spânzurați, alții au fost nevoiți să se refugieze în Regat. Mult invocata toleranță și multiculturalitate specifice Bucovinei nu mai dă roade. Suspiciunea și extremismele cultivate ani de-a rândul explodează într-un mediu social vexat de dese schimbări de stăpânire: românii sunt „trădători”, evreii sunt „cămătari”, „turnători”, armata austriacă este „incapabilă”, Regatul României este un „putregai”, limba germană este una ce ține de „Hohkultur”, limba română și România țineau de „Unkultur” etc. Atmosfera aceasta nu relevă deloc proverbiala toleranță invocată în scrierile contemporane și în unele mai vechi. Sigur, intervențiile în plenul Parlamentului României, din anii 1919 și 1920, scot în evidență zeci, poate sute de astfel de „incidente”, cu sute și chiar poate mii de victime ale lor.

Așa cum afirma deputatul bucovinean Aurel Morariu în Parlamentul României, „în timpul interregnului, până la sosirea glorioaselor steaguri românești pe plaiurile Bucovinei noastre, țărănimea din Bucovina, scăpată de teroarea jandarmului austriac, de teroarea acelor care timp de patru ani de zile își bătuseră joc de tot ce era mai sfânt și mai bun în sufletul nostru, țărănimea scăpată, în sfârșit, de această teroare, credea că a sosit momentul ca să-și ia o revanșă și să-și facă dreptate. [...] De îndată ce, însă, armatele române au intrat în Bucovina, stăpânirile s-au așezat din nou. Criminalii care voiseră să-și facă singuri dreptate au fost arestați și au fost puși la beciuri și închisori și poate trebuia să se facă așa cu dâșii atunci”¹¹. Dar, dacă vinovații pentru crimele făcute cu prilejul revoltei țărănești din Bucovina au fost judecați și condamnați, nu același lucru s-a întâmplat și cu cei care contribuieră la determinarea stărilor de tensiune ce au declanșat revolta.

Analizând situația din Bucovina integrată Regatului României, după 1918, Radu-Florian Bruja detașează cu acribie diversele probleme ale vieții politice din această provincie, între care arată că „forțele politice ale majorităților nu au înțeles să trateze cu ponderație problema spinoasă a prezenței celorlalte comunități, între care s-a individualizat chestiunea evreiască”¹², faptul că autoritățile centrale și locale au început un rapid proces de „nivelare administrativă” pentru ca provincia să fie cât mai repede cuprinsă în cadrele statului român, „pulverizarea forțelor politice” și, mai ales, faptul că „românizarea” Universității din Cernăuți, care fusese un „model democratic de for științific și cultural european” în vremea Austriei, prin implementarea modelului românesc de învățare¹³, după 1919, „a

¹¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților*, în „Monitorul Oficial”, nr. 30, 6 februarie 1920, p. 399–407.

¹² Radu-Florian Bruja, *op. cit.*, p. 10.

¹³ Dragoș Sdrobiș, *Elitele și universitatea românească în perioada interbelică. Problema „șomajului intelectual”*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu»”, Cluj-Napoca, tom LI,

generat aici cel mai virulent curent împotriva studenților altor naționalități, mai ales evrei”¹⁴. Acestea, și multe altele neenumerate aici, au făcut ca să nu se asigure cele mai bune premise pentru democratizarea vieții politice din Bucovina. Mai ales că, după criza din anii 1929–1933, la fel ca și în multe altă părți ale Europei (am adăuga noi), societatea bucovineană era preocupată de „căutarea omului providențial”¹⁵. Fără îndoială, chestiunile enumerate mai sus sunt adevărate și științific demonstrate, având la bază principiul „aceleași obligații, aceleași drepturi!”¹⁶. Numai că ele trebuie contextualizate. Concomitent cu tendința românilor de „uniformizare” administrativă și de „românizare” a vieții economice și sociale, trebuie evidențiată și atitudinea de respingere a măsurilor sau a reformelor autorităților românești de către unii dintre membrii comunităților etnice din Bucovina, ca formă de rezistență și de preservare a unora dintre pozițiile și privilegiile de care beneficiaseră în perioada austriacă. Cât despre Universitatea din Cernăuți, văzută ca „for democratic și cultural european”, sigur au existat momente în istoria de dinaintea anului 1918, când universitarii din Cernăuți au constituit subiect de dezbatere în presa vremii. Unii dintre titulari au acceptat să vină, în margine de imperiu, doar pentru a-și consolida biografia și pentru o posibilă lansare către universitățile din centrul Europei (pagini însemnate a scris în acest sens Mihai Eminescu) și, ca și în perioada „posthabsburgică”, unii dintre aceștia au fost recrutați din învățământul preuniversitar.

O altă chestiune invocată în scrierile unor lideri din epocă și ale unor oameni de cultură români este aceea a duratei de aplicare a reformelor, care apare și în studiul lui Radu-Florian Bruja Sigur, privit la scara istoriei, timpul scurs de la Marea Unire din 1918 și până la aplicarea reformelor „românizatoare” a fost scurt, preț de doi, până la cinci, șase ani (organizarea administrativă-teritorială, organizarea judecătorească, unificarea legislației electorale, reforma financiară, reforma agrară, măsurile pentru introducerea regulamentelor de funcționare a liceelor etc.). Dar, dacă privim la durata interbelică, de aproximativ două decenii, perspectiva se schimbă, durata nu mai este atât de scurtă și, sigur, din partea „dominanților” nemulțumirile privind „încetineala”, „ezitățile” și greșelile autorităților române sunt prilej de articole în presă, proteste etc. În același timp, trebuie să remarcăm că Hotărârea Consiliului de Miniștri privitoare la faptul ca minoritățile să învețe limba română într-un an, pentru a-și păstra slujba în sectorul de stat, a suferit numeroase amânări la aplicare. Dovadă că mult timp după aceea,

2012, p. 255–285. Din acest studiu, fără a nega diferențele existente dintre „modelul de învățare” din vremea Austriei și cel „românesc” de după 1919, desprindem informația că organizarea vieții universitare românești avea la bază un „model german”.

¹⁴ *Ibidem*, p. 10, 67.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Dragoș Carasievici, *Începuturile publicației „Ostjüdische Zeitung” și problematica limbii minorităților din Bucovina după alipire (1919–1922)*, în vol. Andrei Corbea-Hoișe, Ion Lihaciu, Markus Winkler, *Prolegomene la un dicționar al presei de limbă germană din Bucovina (1848–1940)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, p. 103.

după termenul acordat de Hotărârea Consiliului de Miniștri, încă se mai organizau examene de limba română pentru funcționarii ce solicitau aceasta, așa cum afirma Ion Nistor. Relevant pentru aspectul supus atenției noastre este și cazul cunoscutului pictor academic Albert Kollmann, profesor la Liceul „Eudoxiu Hurmuzaki” din Rădăuți, care afirmă în memoriile sale că, încă în anul 1923, preda desenul în limba germană, fără a fi stingherit de autorități. Iar scrisorile oficiale de mulțumire sunt redactate în limba germană¹⁷. În opoziție cu acest exemplu nu putem să nu amintim de Frieda Diamant, directoare la Liceul Orășenesc de Fete din Rădăuți, care a refuzat să introducă română ca limbă de predare în liceul pe care îl conducea. Drept urmare, autoritățile române au ales să desființeze treptat liceul, pe măsură ce elevele își terminau studiile liceale, Frieda Diamant rămânând fără școala pe care o conducea.

Nemulțumite erau și comunitățile etnice din Bucovina de neîmplinirea proiectelor lor naționale, culturale, care veneau în opoziție cu „stăpânirea românească”. Acestea reproșau faptul că autoritățile române nu au acceptat germana ca limbă de predare, că Universitatea din Cernăuți ar fi trebuit să-și continue organizarea din vremea Austriei, funcționarii să nu învețe atât de repede românește etc. Evident, acestea erau solicitări raționale din perspectiva unui stat fundamentat pe principii federaliste, însă îmbrățișat de puțini dintre liderii politici români ce se temeau de vecinătățile nu tocmai favorabile, mai ales la granița dinspre Răsărit, și care doreau un stat constituit după modelul centralist, cum fusese și până atunci Regatul Român. Însă, pe de altă parte, nu putem să nu amintim aici faptul că Aurel Onciul a elaborat, pe la începutul secolului al XX-lea, pentru funcționarii din administrația Ducatului Bucovina, dicționare pentru învățarea limbii române de către aceștia. Oare măsurile imperialilor să nu fi dat roade în acest sens? Sigur, avem în vedere și justificarea că măsura autorităților Bucovinei austriece s-ar fi aplicat doar în regiunile cu populație românească însemnată și în raport cu autoritățile provinciale.

Elocvente pentru stadiul raporturilor interetnice din Bucovina interbelică sunt aprecierile autorului referitoare la lipsa unui program politic care să atragă un electorat mai numeros, la care s-au adăugat dezertările din L.A.N.C. și dezinteresul evident al autohtonilor pentru radicalismele politice, am adăuga noi. Acestea au fost cauzele pentru care, „la începutul celui de al doilea deceniu interbelic, cuzismul să stagneze, fără orizont”¹⁸. Analiza lui Radu-Florian Bruja este confirmată și de constatarea că apariția legionarismului nu s-a bucurat de o mare receptivitate în viața politică din România și, în aceste condiții, „Bucovina s-a

¹⁷ Marian Olaru, *Colegiul Național „Eudoxiu Hurmuzaki” (1872–2012)*, vol. I, *Contribuții la istoria învățământului rădăuțean*, Suceava, Editura Cygnus, 2012, p. 53.

¹⁸ Radu-Florian Bruja, *op. cit.*, p. 11.

clasat, de data acesta, printre primele regiuni unde au apărut nuclee organizatorice ale noii forțe¹⁹, iar erodarea marilor partide politice românești în perioada interbelică este rezultatul diversilor factori politici interni, dar și urmarea unui context politic internațional, care a evidențiat succesul alternativei radicale. Faptul acesta este subliniat și de autorul lucrării *Extrema dreaptă în Bucovina*, care arată că „dreapta radicală românească a fost parte integrantă a sistemului politic românesc și a evoluat odată cu aceasta, profitând de involuția democrației, atât în plan național, cât și european”²⁰.

În capitolele care alcătuiesc substanța cărții prezentate, Radu Florian Bruja întocmește o frescă socială realistă atunci când, bazându-se pe izvoarele istorice diverse, constată o stare generală de nemulțumire ce a dominat viața publică din Bucovina. Aceasta se datora folosirii excesive a stării de asediu, a restricțiilor de circulație, impunerii orarului magazinelor și înăsprirea cenzurii, corupției, creșterii prețurilor, risipei banului public, politicii bunului plac și caracterului marginal al preocupărilor autorităților bucureștene pentru Bucovina, încât, în 1930, Mircea Streinul scria: „Optzeci la sută din populația țării nemulțumită, tineretul anchilozat, toate vestesc sfârșitul”²¹. Așa cum subliniază autorul în *Concluzii*, aceasta este o opinie larg răspândită la sfârșitul perioadei interbelice, care însemna dezamăgirea multora dintre bucovineni față de rezultatele politicii de unificare”²². Sfârșitul avea să fie vestit de ascensiunea extremei drepte în Europa și venirea lui Hitler la putere, în Germania, în 1933. Însă, această stare a fost indusă de realitățile sociale și politice ale momentului și de prezența pe teritoriul Bucovinei a numeroase surse de manipulare și dezinformare, care își aveau susținerea în afara graniței, mai ales în U.R.S.S.²³. Unii dintre minoritarii nemulțumiți de ordinea lucrurilor din România au aderat la comunism sau la curentele naționaliste ucrainene. Așa se face că din presa vremii aflăm și despre planul Cominternului de desprindere a Bucovinei de România. Acum se formulează sau se reiau teme mai vechi ale deconstrucției imaginii României Mari, precum: „regățeanul” și „regățenizarea Bucovinei”, „balcanismul” sau „levantinismul” administrației bucureștene, apartenența bucovinenilor prin Austria la civilizația Europei Centrale²⁴ sau aceea că stăpânirea românească avea să fie una de scurtă durată etc.

Concluzia acestei prezentări ar putea fi cea formulată de Radu-Florian Bruja, care scria că „Bucovina a fost una dintre cele mai eterogene din punct de vedere etnic. Fiecare comunitate și-a păstrat identitatea națională în cadrul României Mari, a avut presă, școală și instituții culturale în limba maternă. Cadrul legislativ al României a permis minorităților să își păstreze identitatea. Dar nu de fiecare dată

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 23.

²¹ *Ibidem*, p. 36–37.

²² *Ibidem*, p. 401.

²³ *Ibidem*, p. 43.

²⁴ *Ibidem*, p. 38.

autoritățile au înțeles să respecte statutul juridic al minorităților, încurajând manifestările naționaliste²⁵.

²⁵ *Ibidem*, p. 42.

**CÂTEVA CONSIDERAȚII PE MARGINEA
LUCRĂRII LUI RADU-FLORIAN BRUJA,
*EXTREMA DREAPTĂ ÎN BUCOVINA***

MARIAN OLARU

Einige Betrachtungen zur Radu-Florian Brujas Arbeit, *Die äusserste Rechte in der Bukowina*

*(Zusammenfassung)**

Im vorliegenden Artikel präsentiert der Autor einige Betrachtungen zur Entstehung und Entwicklung der äussersten Rechte in der Bukowina. Es werden die Merkmale des ökonomischen, gesellschaftlichen und politischen Lebens am Ende der habsburgischen Periode und in der Zwischenkriegszeit hervorgehoben, Merkmale, die in der Studie des Dr. Radu-Florian Bruja weniger unterstrichen oder analysiert wurden.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Toleranz, Multikulturalität, Weltkrieg, Ausgleich, politisches Leben, politische Parteien.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.